

7. Systerskap och broderskap: socialdemokratisk riksdagsledamot 1922–1924

När 1922 års riksdag öppnades väckte det stor uppmärksamhet att det för första gången fanns kvinnor i den lagstiftande församlingen. Fotografen Nelly Thüring fick nu finna sig i att stå framför kameran – i tidningsreferaten från uppropet den 10 januari skärskådades hennes klädsel och uppträdande. Att kvinnor hade blivit valbara innebar inte att deras plats i politiken var oomstridd. Andelen kvinnliga ledamöter var mycket liten – 1,3 procent – och representationsgraden var fortsatt låg fram till andra världskriget.⁶³² Flera tidigare studier har visat på ett motstånd mot kvinnor i politiken, men också hur kvinnor inom olika partier agerade för att skapa utrymme för kvinnliga kandidater och de frågor som kvinnoförbunden ville föra fram.⁶³³ Därför finns det anledning att undersöka dels i vilken mån Nelly Thüring uppfattade ett motstånd mot hennes närvaro i riksdagen, dels hur hon själv förhöll sig till att hon tillhörde en försvinnande liten minoritet av kvinnliga ledamöter.

Hur de fem första kvinnorna agerade i riksdagen under mandatperioden 1922–1924 har studerats av Camilla Norrbin. Nelly Thüring höll sitt så kallade jungfrutal i en debatt om förbudsomröstningen, tog initiativ rörande stöd till fredsorganisationer och deltog i partiöverskridande förslag från alla kvinnor i riksdagen när det gällde barna- och mödravård.⁶³⁴ I detta kapitel kommer jag att fördjupa bilden

av Thürings agerande i riksdagen och hur hennes ställningstaganden samspelade med engagemanget inom nykterhets- och fredsrörelsen och Teosofiska Samfundet. Det socialdemokratiska kvinnoförbundet utgjorde fortsatt ett viktigt sammanhang och närmast var samarbetet med partikamraten Agda Östlund. De agerade också tillsammans med manliga socialdemokrater till stöd för ensamstående mödrar. Nelly Thüring undertecknade även motioner från andra socialdemokrater på Göteborgsbänken, vilket inte behandlas närmare här.⁶³⁵

En av de fem första – uppmärksamhet kring riksdagens öppnande

Kvinnotidskrifterna framhävde de fem kvinnor som nu skulle ta plats i riksdagen. Fredrika Bremer-förbundets tidskrift publicerade följande lyckönskning: ”Våra bästa önskningar följa dem: att de må med frejdigt mod och dugande kraft ta fatt på och fylla sina stora uppgifter.”⁶³⁶ *Kvinnornas tidning*, redigerad av Ingeborg Dahllöf som var ordförande i Göteborgs Kvinnliga Diskussionsklubb, presenterade samtliga fem på ett uppskattande sätt och med fokus på deras erfarenheter. Hela syftet med denna tidning, liksom med diskussionsklubben, var att lyfta fram och stimulera kvinnors verksamhet bortom partihänsyn. Det påpekades att alla hade gjort någon form av yrkeskarriär och att alla utom högerns Bertha Wellin hade en bakgrund i kvinnorrörelsen. Om Nelly Thüring sades att hon var en ”varm freds- och nykterhetsvän samt intresserad av humanitära frågor”.⁶³⁷ Damtidningen *Idun* beskrev henne som en orädd debattör och skarp replikör i en personlig intervju inför avresan till Stockholm. På ett självsäkert sätt konstaterade Thüring att hon länge vetat att hon skulle bli invald i riksdagen:

- Det kan kanske låta förmätet att säga, började fru Thüring sina confessions, men fastän jag inte lagt två strån i kors för att bli riksdagskvinna, så kände jag intuitivt redan för 25 år sedan, alltså långt innan kvinnorna hade någon rösträtt och än mindre voro valbara, att jag skulle komma in i riksdagen.⁶³⁸

Thüring trodde inte att kvinnornas inträde i riksdagen skulle innebära ”någon ’revolution’”, utan förutspådde att de skulle arbeta på tillsammans med männen inom partierna. På frågan om ifall hon trodde att arbetet skulle gå lätt svarade hon krasst och kaxigt:

Som pionärer [sic] komma vi naturligtvis att få kämpa mot stora svårigheter, icke minst männens motstånd, vilket jag funnit starkt överallt, där vi kvinnor söka göra oss gällande i det offentliga. Men jag är nu en gång för alla djärv till min natur, slöt fru Thüring med ett segervisst tonfall, jag vet min väg och går den också, och passar den icke skapelsens herrar, så à la bonheur.⁶³⁹

Kvinnornas närvaro kommenterades också i dagspressens rapportering från riksdagens öppnande. *Dagens Nyheter* beskrev det hela som förvånansvärt odramatiskt, med tanke på hur många nyfikna som hade samlats för att bevittna den historiska händelsen:

Kring fröken Hesselgren samlade sig visserligen en rätt anse-
lig grupp, hälsande och presenterande, och i andra kammaren omringades fru Thüring av så gott som hela Göteborgsbänken, som påfallande hjärtligt tog emot kvinnan-kollegan. Fru Östlund och fröknarna Tamm och Wellin gjorde ett mindre ostentativt intåg, och snart sutto de inbegripna i stilla och lugnt sam-
språk med respektive bänkkamrater. Det föreföll som om alla togo de kvinnliga riksdagsledamöternas därvaro som en fullt naturlig sak, som det inte var värt att ägna någon särskild uppmärksamhet. Så kunna tiderna förändras.⁶⁴⁰

Att det inte alltid uppfattades som ”en fullt naturlig sak” med kvinnor i riksdagen finns det flera exempel på. Nelly Thüring har senare berättat om hur en vaktmästare försökte hindra henne från att lyssna på en debatt i första kammaren och att hon som kvinna fått märkliga reaktioner när hon svarat på annonser om rum till uthyrning för riksdagsmän.⁶⁴¹ Hur de kvinnliga ledamöterna skulle benämnas diskuterades också i en rad olika sammanhang. *Aftonbladet* ställde skämt-

Både Agda Östlund och partikamraten Nelly Thüring skrev humoristiska betraktelser om all uppståndelse kring riksdagens öppnande i januari 1922, då kvinnor för första gången fanns med som ledamöter.

samt frågan ifall man kunde kalla Nelly Thüring för Agda Östlunds "partiväninna".⁶⁴² Hennes tidigare man, Johan Göransson, ska ha kallat henne för det något otympliga "riksdagsmanska".⁶⁴³ Själv förespråkade hon att man en gång för alla helt enkelt ändrade benämningen från riksdagsman till riksdagsledamot.⁶⁴⁴ Första kammarens talman, Hugo Hamilton, valde att fortsätta säga "Mina herrar", trots att Kerstin Hesselgren satt i salen. Andra kammarens talman, Viktor Larsson, riktade däremot en "särskilt hjärtlig välkomsthälsning" till "de kvinnor som för första gången tagit säte och stämma i denna kammare".⁶⁴⁵ Det värmdes, berättade Agda Östlund i en reflekterande text om första tiden i riksdagen, där hon på samma gång förmedlade en ödmjukhet inför den stora uppgiften och ironiserade över att hon hela tiden fick frågan om hur det kändes.⁶⁴⁶

En liknande distans intog Nelly Thüring i sitt kåseri rubricerat "Hur det känns att vara riksdagskvinna".⁶⁴⁷ Här skämtade hon om hur många som hade kommit för att titta på "underdjuren". Hon uttryckte också obehag inför att behöva "uthärda mängden av nyfikna blickar och kameraögon" och beskrev hur hon dagen därpå, när riksdagsledamöterna skulle gå i procession till Slottskyrkan, såg till att gå bredvid en kraftig man för att synas så lite som möjligt. Det var en lättnad att komma innanför "riksdagshusets skyddande murar". Snäppet värre än de nyfikna blickarna var tidningarna, vilka hon kallade "Pontius Pilatus". Men på samma gång som hon beskrev motviljan mot att bli nagelfaren talade hon i egenskap av luttrad politiker: "[M]an kalfatras och kommenteras i all oändlighet och då naturligtvis borgarpressen är värst, är det ju socialistkvinnorna som bli de mest utsatta offren. Det är synd bara att offren redan äro förhårdade emot alla pilarna."⁶⁴⁸ Om hon verkligen tog så lätt på tidningarnas skrivelser går inte att avgöra, eftersom det inte finns några dagboksanteckningar eller brev att jämföra dessa publicerade betraktelser med. Däremot står det klart att hon under åren i stadsfullmäktige i Göteborg hade fått en viss vana vid att vara en offentlig person.

Vid denna tid hade riksdagsledamöterna inte några egna arbetsrum, men särskilda ansträngningar gjordes för de nya, kvinnliga ledamöternas skull. De fick tillgång till ett provisoriskt inrett klubbrum.⁶⁴⁹ Detta noterade Thüring med en sorts muntert motstånd mot tanken på att riksdagskvinnorna skulle behöva särbehandling: "Det var ju roligt att konstatera männens goda vilja i att göra det trevligt för kvinnorna, men annars hade väl det hela varit tämligen onödigt eftersom ju även vi ha samma tillgång till de övriga rummen, som männen." I samma stil kommenterade hon att rummet var så litet att det på sin höjd gick att klämma in sju personer: "Har man velat förebygga att det skulle bli fler, eller har man velat utesluta möjligheten av 'flirt' därinne? De två fruarna kan ju möjligen få ta dit sina män, men för all del lämna inte rum för fler!"⁶⁵⁰ Hennes beskrivning av rummets utsmyckning anknyter till ett av de vanligaste argumenten mot kvinnors närvaro i politik och yrkesliv – att de då riskerade att överge hemmet:

En spjuver har hängt dit en tavla som ger oss kvinnor, som sviker våra hem för samhällsarbetets skull, en snärt i och med att han demonstrerar en tom stol. Fyra blomkrukor i ett fönster och där bredvid en dominerande tom stol och så en dörr som leder in i ett annat tomt rum, visar detta konstverk. Tavlan är ganska vacker i och för sig, men man kyles av tomheten i interiören.⁶⁵¹

Denna skämtsamma beskrivning av riksdagslivet avslutade Nelly Thüring med att det var dags att återgå till allvaret, i och med att ”luntorna” med handlingar delades ut. Hon förutspådde att det skulle ta något år att sätta sig in i riksdagsarbetet och att ”om man vill ta det på djupaste allvar så gäller det att arbeta”.⁶⁵²

Ett försvar för värdet av kvinnors röster

Bland det första som Nelly Thüring gjorde som ledamot av andra kammaren var att skriva under en motion om folkomröstning om ett ”rusdrycksförbud”, inlämnad av riksdagens nykterhetsgrupp.⁶⁵³ Själva sakfrågan var, som tidigare framgått, högst kontroversiell. Det fanns de som menade att människors alkoholkonsumtion inte var något staten borde reglera, utan en privatsak. Men även bland dem som ville begränsa tillgången till alkohol gick meningarna isär. Det så kallade Brattsystemet, uppkallat efter läkaren Ivan Bratt som grundade AB Stockholmssystemet år 1914, hade införts 1917. Det innebar krav på motbok och begränsningar i hur mycket man fick köpa per person. Stockholmssystemet köpte också upp privata brännerier för att minska vinstintresset vid sprittillverkning. Absolutisterna ville i stället ha ett totalförbud. Som historikern Lennart Johansson har visat hade styrkepositionerna förändrats något inom SAP, inte minst i och med att partisplittringen inneburit att många förbudsförespråkare lämnat partiet. På kongressen i februari 1920 hade man antagit en ny skrivning om nykterhetsfrågan, som var långt ifrån entydig: ”Restriktions- och förbudslagstiftning”.⁶⁵⁴ Detta har tolkats som en sorts kompromiss för att försöka ena förbudsvänner och förbudsmotståndare inom partiet.

Det rådde också delade meningar om huruvida en folkomröstning över huvud taget var påkallad, och i så fall under vilka former den skulle genomföras. När detta debatterades under 1921 års riksdag hade till exempel högerns Arvid Lindman uttryckt sin skepsis och menat att om man började hålla folkomröstningar skulle det innebära en sorts misstroende mot riksdagens förmåga att representera folket. Hjalmar Branting svarade att det inte fanns någon motsättning mellan folkomröstningar och representativ demokrati, utan att det vid sidan av riksdagens mer specialiserade arbete kunde komma att finnas ett antal frågor där man behövde inhämta folkets åsikter. Det fanns dessutom skilda uppfattningar om ifall det bara skulle krävas en enkel majoritet eller mer än så. Uppfattningen att ett eventuellt förbud inte skulle gå att upprätthålla om det inte fanns ett mycket brett stöd var relativt vanlig, och den socialdemokratiska kongressen hade uttalat sig för att 2/3 majoritet skulle krävas. Ett förslag om att införa konsultativa (rådgivande) folkomröstningar hade till slut antagits 1921, men eftersom detta innebar en grundlagsändring behövde beslutet bekräftas av den nya riksdagen.⁶⁵⁵ I väntan på en proposition om detta hade alltså förespråkarna för att en folkomröstning skulle hållas tagit ett eget initiativ.

Förbudsvännernas motion byggde i stort sett på det förslag som hade utarbetats av Nykterhetskommittén, vilken hade tillsatts 1911 och avgett betänkande 1917, men med en viktig skillnad. I debatten om en eventuell framtida folkomröstning hade socialdemokraten Arthur Engbergs tidigare förslag om könsmärkta valsedlar, ursprungligen väckt inför riksdagsvalet 1921, aktualiserats igen. Även förslag om uppdelning utifrån ålder, yrke och bostadsort förekom, men bedömdes som svåra att genomföra. Nykterhetsgruppens motion förespråkade dock ingen sådan uppdelning av rösterna.⁶⁵⁶

Under våren 1922 tog Nelly Thüring aktiv del i den offentliga debatten inför att motionen skulle behandlas. Förbudsvännerna var sedan tidigare samordnade i paraplyorganisationer, och den 15 februari 1922 bildade förbudsmotståndare en motsvarande organisation för samordning: Landsföreningen för folknykterhet utan förbud. Nelly Thüring kommenterade detta vid ett möte i Folkets hus lördagen den 18 februari, inbjuden av Verdandilogen Svithiod. Hennes tal upp-

märksammades i pressen, eftersom det var första gången det kom en offentlig reaktion på denna nyordning från förbudsförespråkarna.⁶⁵⁷ Thüring agerade också för att andra skulle uttala sig mot en uppdelning av rösterna. I mars 1922 vädjade hon till Ellen Key om att hon skulle protestera mot förslaget om könsmärkning av röstsedlarna:

Människovärdet får inte äventyras genom könsstrek [sic] och vare det inte liktydigt med ett återtagande av, vad männen nyss givit kvinnorna, om detta genomfördes? Som jag nu tänker framhålla dessa synpunkter vid frågans behandling i riksdagen skulle jag sätta mycket värde på ett uttalande härifrån Eder sida. Ni är som en sorts "landsmoder" och Ni skulle kunna samla alla kvinnor, oavsett partifärg, till en enhällig opinion för hävdandet av dess principer.⁶⁵⁸

Motionen om förbudsomröstning behandlades i andra kammaren den 5 april 1922, och debatten varade ovanligt länge – åtta och en halv timme. Det var i denna debatt som Nelly Thüring höll sitt första anförande, trots att det var kutym att nyvalda ledamöter inte yttrade sig i kammaren under det första året. Första lagutskottet, som hade behandlat motionen, hade yttrat sig för att omröstningen skulle ske med könsmärkta röstsedlar (vilket ursprungligen hade föreslagits av Nykterhetskommittén). Detta gav upphov till flera reservationer från utskottets minoritet. Frågan om ifall rösterna skulle skiljas åt utifrån kön debatterades intensivt i kammaren och som tidigare studier har visat kritiserade flera av de kvinnliga riksdagsledamöterna tanken om en könsuppdelning. De ansåg det provocerande att kvinnors nyvunna rösträtt urholkades på detta sätt. Tolkningarna av övriga ledamöters agerande går dock isär. Historiker med fokus på kvinnorörelsen har sett förslaget just som ett ifrågasättande av värdet av kvinnors röster.⁶⁵⁹ Lennart Johansson menar att det i första hand handlade om taktik.⁶⁶⁰

Nelly Thürings anförande var omfattande och hon riktade framför allt in sig på frågan om könsmärkning eller ej. Precis som i brevet till Ellen Key talade Thüring om detta som ett ifrågasättande av "vårt människovärde och vår likvärdighet" när detta nyss blivit fastslaget

i och med rösträttsreformerna. Thüring insisterade på att detta var en principiell fråga av vikt, som gick bortom vilket utfall man önskade sig i just denna fråga. Hon varnade för att ett beslut om att dela upp rösterna kunde komma att bli prejudicerande vid kommande folkomröstningar. Utöver denna argumentation i sak använde hon humorn som vapen och gav sig på Arthur Engberg personligen genom att retoriskt fråga vad det var som gjorde att han blivit en sådan expert på skilsmässor mellan könen, med tanke på att han själv inte var gift. För att understryka hur upprörande det var för kvinnor med uppdelade röstsedlar nämnde hon att detta förslag hade väckt invändningar även från kvinnoorganisationer som inte förespråkade förbud. Dessutom hänvisade hon till att kvinnor hade protesterat utanför riksdagshuset för att visa sitt missnöje.⁶⁶¹ De 300–400 kvinnorna hade blivit avvisade av polisen.⁶⁶²

Medan särskiltningsdebatten har ägnats stort intresse i forskning om förbudsfrågan och kvinnornas roll i riksdagen, finns det också en annan aspekt av Thürings inlägg som mer handlar om hennes syn på demokrati. Som idéhistorikern Petter Tistedt har framhållit konstruerades väljarna framför allt som potentiella konsumenter i denna debatt, utifrån logiken att män de facto var de främsta alkoholkonsumenterna, och att en folkomröstning framför allt behövdes för att ta reda på om förbudet hade tillräckligt stöd eftersom det annars vore svårt att upprätthålla. Därmed betonades inte folkomröstningsinstitutet lika mycket som ett uttryck för ett direktdemokratiskt förhållningssätt.⁶⁶³ Detta var dock något som Nelly Thüring framhöll. Hon menade att folkomröstningsinstitutet hade en viktig funktion, och inte bara hade aktualiserats med anledning av förbudsfrågan: ”Det är ett gammalt folkkrav och utgör endast ett naturligt led i utvecklingen mot ett verkligt folkvälde.”⁶⁶⁴ Hon hänvisade också till att SAP hade haft möjligheten till folkomröstningar på partiprogrammet länge. Därmed argumenterade hon även på denna punkt för att mer principiella demokratifrågor borde särskiljas från sakfrågan – förbud eller ej.⁶⁶⁵

Beslutet blev att en folkomröstning skulle hållas redan 1922 (inte 1923, som tidigare hade föreslagits) och att kvinnors och mäns röster skulle märkas med en stämpel för att kunna redovisas separat. Som

I sitt första anförande i riksdagen argumenterade Nelly Thüring mot förslaget att räkna kvinnors och mäns röster separat vid folkomröstningen om ett totalförbud mot alkohol. Så skedde dock vid förbudsomröstningen som hölls i augusti 1922 där nej-sidan vann.

en kommentar till särskilnadsdebatten införde *Svenska Dagbladet* en skämtteckning där riksdagskvinnorna porträtterades som en samling hönor med följande tillhörande dikt:

Elisabet, Kerstin och Agda sa, att di inte tyckte alls, melodejan
som utskottet bjöd på va bra, och ropte på Lerdalavals. Över
dörrn ville Nelly prompt skriva opp, att sen hon blev riks-
kvinns hon tappat allt hopp. Ja, så kan det gå, lilla Thüning – när
man ränner från slända och sy-ring!⁶⁶⁶

Parallellt med riksdagsdebatten hölls en ”förbudsvecka” 2–9 april 1922, ordnad av Grängesbergs nykterhetsvänners lokalkommitté. Nelly Thüning reste dit för att tala på avslutningsfesten som samlade ungefär 600 åhörare.⁶⁶⁷ När regeringen hade beslutat att folkomröstningen skulle äga rum den 27 augusti 1922 inleddes omfattande kampanjer från både ja- och nej-sidan. En söndag i slutet av maj hölls tio stora friluftsmöten i Stockholm, arrangerade av Nykterhetsorganisationernas i Stockholm Centralförsamling och de kristna samfundens förbudsorganisationer.⁶⁶⁸ Enligt IOGT:s egen tidning *Reformatorn* hade cirka 1000 personer samlats vid varje ställe, och de kommenterar särskilt att mycket folk samlats i Kronobergsparken där Nelly Thüning talade.⁶⁶⁹

Hur länge riksdagen skulle hålla på väckte ofta spekulationer. Arvodet var beräknat för fyra månaders överläggningar, men arbetet drog ofta ut på tiden. Riksdagen år 1922 avslutades efter fem månader, den 10 juni. Dagen före den officiella avslutningen tog Nelly Thüning tåget söderut.⁶⁷⁰ Hon skulle tala om ”Kvinnornas ställning till förbudsfrågan” vid ett ”sommarting” i Folkets park i Hässleholm. Förutom att återigen betona att allas röster borde värderas lika, framhöll hon att det var kvinnorna som drabbades värst av supandet. Hon såg arbetet för nykterhet som en av samtidens viktigaste etiska frågor.⁶⁷¹ Nej-sidan, som hade stöd av Svenska bryggareföreningen, varnade i stället för de ekonomiska konsekvenserna av ett förbud.⁶⁷²

Kampanjarbetet fortsatte oavbrutet under sommaren. Den 2 juli hölls Förbudsfolkets sommarting i Gällivare. Det hela började med en nykterhetsdemonstration på eftermiddagen, och därefter hölls

ett förbudsmöte på Kvarnbacken med föredrag av redaktör Gustaf E. Dahlberg från Uppsala. Nelly Thürings föredrag ”Kvinnan och förbudsomröstningen” fick flyttas och hölls inne på Teatersalongen. Den kommunistiska tidningen *Norrskensflamman* påpekade i sitt referat att hennes röstresurser inte räckte för att hålla talet utomhus.⁶⁷³ Tidningen hade bara ett par veckor tidigare publicerat en notis där hon beskrevs i mycket nedsättande ordalag:

”Änkan Thüring” som Bon Soir brukar betitla högersossarnes enfant terrible och hela riksdagens driftkucku är föremål för en rolig revy i Göteborg i dagarna. Den stackars utskrattade madamen betittas nu och beskrattas ytterligare i Sara Backmans roliga gestalt av hela Göteborg. Stackars regeringspartiet!⁶⁷⁴

Detta är ytterligare ett exempel på att den mer framträdande offentliga rollen som riksdagsledamot även medförde ifrågasättanden i olika former. Thüring var givetvis inte ensam om att förekomma i den politiska satiren, men här handlade det inte bara om hennes politiska agerande utan också om hennes äktenskapliga status – ”änkan Thüring” torde vara en anspelning på hennes skilsmässa.

När folkomröstningen väl hölls den 27 augusti 1922 varierade resultatet stort över landet. Ja-sidan var starkast i norra Sverige, medan förbudsmotståndet var som störst i Skåne. Totalt fick nej-sidan drygt 50 procent av rösterna och därför blev frågan huruvida kvinnor och män hade röstat olika inte längre lika relevant. Resultatet var givetvis en motgång för förbudsförespråkarna, men de fortsatte sitt arbete. I början av november 1922 deltog Nelly Thüring i en nykterhetskonferens som ombud från Göteborg. Man höll dels ett samordningsmöte mellan olika nykterhetsorganisationer, dels ett ombudsmöte för Godtemplarordens lokala ombud.⁶⁷⁵ I anslutning till detta hölls också en kvinnlig förbudskonferens, som både Nelly Thüring och Agda Östlund deltog i. Här diskuterades fortsatta samarbeten, men också arbete för bättre kvinnlig representation inom den övriga nykterhetsrörelsen.⁶⁷⁶

En "fredsälskande" internationalist i den svenska riksdagen

När Nelly Thüring inför riksdagens öppnande 1922 fick frågan om vilka områden hon främst ville ägna sig åt svarade hon "i själ och hjärta är jag internationalist".⁶⁷⁷ Detta är inte ägnat att förvåna. Flera av de rörelser hon var engagerad i ingick i transnationella nätverk där internationalism var en bärande idé. Inom flera av kvinnorörelsens paraplyorganisationer utvecklades under mellankrigstiden en internationalism inriktad på fredsarbete.⁶⁷⁸ Krigsutbrottet hade visserligen lett till Andra internationalens sammanbrott, men bildandet av International Labour Organization (ILO) 1919 gav förnyade förhoppningar om internationellt samarbete för bättre arbetsvillkor.⁶⁷⁹ Genom Nationernas Förbund (NF) förverkligades år 1920 en idé om mellanstatligt samarbete för att förebygga konflikter som ursprungligen hade formulerats inom fredsrorelsen. Hjalmar Branting, som även var utrikesminister, var djupt engagerad i uppbyggandet av NF. Socialdemokraterna använde också tilltron till denna nya organisation som argument för nedrustning i den inrikespolitiska debatten kring försvarsrevisionen.⁶⁸⁰

Utöver dessa potentiella inspirationskällor för Thürings internationalism utgjorde teosofiska organisationer ett sammanhang för utbyte av idéer över nationella gränser.⁶⁸¹ År 1921 hade Teosofiska Samfundet (Adyar) samlats till sin första världskongress i Paris. Bland talarna fanns B. P. Wadia, som arbetade för tidskriften *The Theosophist* i Indien och hade grundat en av Indiens första fackföreningar, Madras Labour Union 1918.⁶⁸² I sitt tal karakteriserade han Europa som en förlorad kontinent och anknöt därmed till en mycket vanlig föreställning om kriget som en kris för idén om en överlägsen europeisk civilisation. Wadias kritik mot västerlandets materialism tog form i den koloniala situationen i Indien där flera teosofiska ledare var en del av självständighetsrörelsen.⁶⁸³ I skriften *Will The Soul of Europe Return?* efterlyste han en ny sorts internationalism, en ny sorts internationell stat, där ingen dominerar och ingen blir dominerad.⁶⁸⁴ Dessa idéer tillämpade han på den samtida debatten om Nationernas Förbund:

Låt oss förändra Nationernas Förbund i enlighet med den andliga internationalismens andliga ideal och låt oss börja med att förlåta andras felsteg och bedja att våra egna synder må bli oss förlåtna. Varenda nation i Europa har syndat och blivit förorättad och förlåtelsen måste vara ömsesidig.⁶⁸⁵

Citatet ovan är hämtat från ett utdrag i svensk översättning som publicerades i *Teosofisk tidskrift*, inför Wadias resa till Skandinavien i oktober 1921. Detta besök blev mycket uppmärksammat, såväl i teosofiska kretsar som i dagstidningarna. Generalsekreteraren Erik Cronvall framhöll gästens stora engagemang i sociala frågor och att han utsetts att ingå i den indiska delegationen till International Labour Conference som skulle inledas i slutet av oktober.⁶⁸⁶ Under sin tid i Sverige höll B.P. Wadia en rad offentliga föredrag i de större städerna och avlade besök hos såväl Hjalmar Branting som Socialstyrelsen. Han medverkade också i ett privat möte med personer som sysslade med socialpolitik, bland annat Carl Lindhagen och G.H. von Koch.⁶⁸⁷ Även om det inte framgår huruvida Nelly Thüring närvarade vid just detta möte, är det sannolikt att hon på något sätt tog del av B.P. Wadias idéer under denna omfattande och omskrivna turné.

Vid ett annat besök av en internationalistiskt inriktad teosof agerade Nelly Thüring själv värd. I en artikel i *Morgonbris* har hon skildrat sitt möte med den brittiska rösträttsaktivisten Emmeline Pethick-Lawrence. Tillsammans med maken Frederick stannade hon till i Stockholm i april 1922, på genomresa från kontinenten till England. Båda höll offentliga föredrag; han talade om den politiska situationen i Europa, hon om kvinnorörelsen och fredsfrågan. Makarna, som i feministisk anda hade valt att behålla båda efternamnen med ett bindestreck emellan, hade varit djupt involverade i Women's Social and Political Union. I artikeln presenterades de som "socialdemokrater, ivriga internationalister och fredskämpar".⁶⁸⁸ Något som inte nämns är att Emmeline Pethick-Lawrence nyligen hade gått med i den engelska sektionen av Teosofiska Samfundet.⁶⁸⁹ Joy Dixon har vid en analys av Pethick-Lawrences skrifter om kvinnors rösträtt visat att hennes politiska retorik redan tidigare genomsyrades av idén

Socialisten, rösträttsaktivisten och teosofen Emmeline Pethick-Lawrence besökte Sverige 1922 tillsammans med sin make Frederick.

om att en uppvärdering av det kvinnliga skulle sakralisera samhället.⁶⁹ I sitt tal i Stockholm återkom hon, enligt referatet, till vikten av "enhet med hela världens kvinnor". Nelly Thüring återgav gillande hennes berättelse om hur kvinnor mot alla odds hade lyckats samarbeta över klassgränserna i Storbritannien och över nationsgränserna under första världskriget. Pethick-Lawrence såg "närmandet mellan världens vaknande kvinnor" som en av de viktigaste faktorerna för

att förbättra världsläget – vid sidan av reviderade fredstraktater och ett ökat ekonomiskt utbyte mellan länderna: ”Om kvinnorna kunna mötas, kunna se sina gemensamma intressen i arbetet för b a r n e t, den nya generationen, i dess fysiska och moraliska uppfostran skall resultatet bli en bättre värld.”⁶⁹¹ Föreställningen om att kvinnor i egenskap av mödrar hade en särskild roll att spela i fredsarbete är väldokumenterad i tidigare forskning. För Emmeline Pethick-Lawrence, liksom för Nelly Thüring, tycks alltså denna uppfattning även ha haft en andlig dimension.

Flera av Nelly Thürings initiativ i riksdagen under den första mandatperioden var relaterade till hennes intresse för internationella frågor och engagemanget i freds rörelsen. En viktig samarbetspartner på detta område var Carl Lindhagen, Stockholms vänsterradikala borgmästare som hade företrätt flera olika partier i riksdagen men våren 1923 åter inträdde i SAP.⁶⁹² Under den allmänna motionstiden i januari 1923 lämnade han in motioner till första kammaren om höjt stöd till den internationella fredsbyrån i Bern och ett extra anslag till Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen.⁶⁹³ Tillsammans med socialdemokraten Carl Knutsson lämnade Nelly Thüring in liknande motioner till andra kammaren.⁶⁹⁴ Statsutskottet yrkade på avslag när det gällde båda förslagen, men när de var uppe till behandling den 14 februari 1923 försökte Thüring beveka kammarens ledamöter genom att uttrycka en förhoppning om att de inte skulle vara lika ”hårdhärtade”.⁶⁹⁵ Precis som Lindhagen framhöll hon att fredsorganisationernas anspråk var mycket små jämfört med den föreslagna försvarsbudgeten.⁶⁹⁶ Hon påpekade också att Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen – till skillnad från Svenska föreningen för Nationernas Förbund, vars anslag nyligen hade beviljats – hade en folklig förankring: ”Om det någon gång i tiden skall bli verklig fred på jorden, kan detta endast ske, för så vitt man får de breda lagren med sig.”⁶⁹⁷ Båda motionerna avslögs.

En liknande förhoppning om en bred, internationell freds rörelse gav Thüring uttryck för dagen därpå, vid ett av de två stora opinionsmöten i ”Ruhrfrågan” där talare av olika politisk färg fördömde att Frankrike hade ockuperat ett område i Ruhr som garanti för Tysklands krigsskadestånd. På mötet i Auditorium i Stockholm framträd-

de Gustav Möller, Elisabeth Tamm, Zeth Höglund och Carl Lindhagen. Vid mötet på Södra Latin talade predikanten Natanael Beskow, den socialdemokratiska förstakammarledamoten Ernst Wigforss och Nelly Thüring. Enligt referatet i *Dagens Nyheter* vände hon sig ”i första hand till kvinnorna” men betonade samtidigt allas ansvar i denna allvarliga situation:

Man kunde icke hoppas på en världsfred med mindre alla människor lärde känna sin medansvarighet i vad som nu händer och sker. Talarinnan hoppades att det genom ett samfällt arbete av alla världens fredsälskande människor skulle bli möjligt att komma litet närmare broderskapets förverkligande än vi nu äro.⁶⁹⁸

Uppfattningen att ansvaret för en fredlig samhällsutveckling låg hos alla medborgare genomsyrade även den motion om att införa undervisning i engelska vid folkskoleseminarierna som Thüring lämnade in i januari 1924. Demokratiseringen av samhället ställde enligt henne högre krav på kunskaper om internationella förhållanden hos befolkningen, och en förutsättning för verkligt utbyte över de nationella gränserna var ett gemensamt världsspråk:

De internationella kongresserna äro nämligen numera, dessbättre, inte förbehållna ett exklusivt fåtal utan fastmer direkt uppfordrande för det s.k. ”folket”. Den ovärderliga betydelsen av dessa folkmöten förminskas emellertid väsentligt av den språkliga okunnigheten och förbistringen samt det tidsödande översättandet.⁶⁹⁹

Till skillnad från de många förespråkarna för esperanto inom arbetarrörelsen menade Thüring att ett konstruerat hjälpspråk inte vore den bästa lösningen, utan föredrog engelska språket eftersom det redan talades av så många. I motionen nämndes den tidigare ecklesiastikministern Värner Rydén's långvariga arbete för att införa engelska som ämne i folkskolan. Ett vykort från honom vittnar om att de samrådde innan hon skrev motionen, även om hon ensam var underteck-

nare. Partivännen Rydén betonade vikten av att kunna hänvisa till konkreta resultat innan frågan togs upp i riksdagen och ville först prova i enstaka klasser, till exempel i Malmö där han var verksam.⁷⁰⁰ Thüring nämnde i sin motion att det redan pågick experiment med engelska på schemat i flera städer och att det behövdes bättre kunskaper i engelska hos lärarna för att detta på sikt skulle kunna införas som ämne från folkskolans femte klass.⁷⁰¹ Hennes motion ledde dock inte till någon åtgärd.⁷⁰² Tyskan behöll under ytterligare några decennier sin ställning som första främmande språk.

Nelly Thürings utlandsresor och språkkunskaper – trots den korta skolgången kunde hon ta sig fram på engelska, tyska och franska – är kanske det mest konkreta uttrycket för hennes intresse för internationella förhållanden. I sina tal och texter anförde hon egna intryck från krigsdrabbade länder som argument för avrustning. Tio år efter första världskrigets utbrott publicerades ett särskilt fredsnummer av *Morgonbris*. Där berättade Thüring om hur känsloladdat det hade varit att stå på en kyrkogård i Storbritannien och läsa namnen på alla unga män som stupat i kriget – och om sin förtvivlan vid åsynen av krigsoffer på gatorna i Berlin hösten 1921:

Somliga skakade som asplöv, andra hade armar och ben halvt uppåtna av kulor och krut, återigen andra voro arm- eller benlösa, eller bådadera så gott som. [...] Hur måste man inte i dylika ögonblick hata ett samhällssystem som kan skapa fram och tolerera något så fruktansvärt och dumt! Dess tillskyndare kan man ju inte hata hur svårt det än är att låta bli, ty de äro väl endast offer för systemet även de.⁷⁰³

Här läggs ingen vikt vid nationstillhörighet och skuldfrågor, utan det mänskliga lidandet som drabbar skadade, stupade och deras anhöriga står i förgrunden. Samtidigt betonas att våldets orsaker måste sökas i ett felaktigt samhällssystem, inte i enskilda individers handlingar. Vägen framåt var enligt Thüring en socialistiskt präglad internationalism:

Ty säkert är, att om en världsfred en gång skall bli en verklighet, så skall den komma genom folket, genom en vaken arbetare-

klass över hela världen. Det är arbetarnas international som ska bilda grunden till fredstemplett och den förutan blir all pacifistisk strävan från enskilda idealisters sida verkningslös.⁷⁰⁴

Förutom dessa mer programmatiska uttalanden redogjorde Nelly Thüring i artikeln för hur den socialdemokratiska gruppen hade agerat i försvarsfrågan vid 1924 års riksdag. Man befann sig i opposition, sedan Brantings andra regering avgått i april 1923 på grund av en nedröstad proposition om arbetslöshetsunderstöd. Den nya statsministern, Ernst Trygger, hade lagt fram en försvarsproposition som var baserad på en uppgörelse mellan högern och liberalerna, vilket inte skulle innebära en lika omfattande nedrustning som socialdemokraterna ville se.⁷⁰⁵ Thüring förklarade att anledningen till att den socialdemokratiska motionen ändå varit relativt högt tilltagen var att man hade hoppats på stöd från de frisinnade.⁷⁰⁶ Inget av förslagen nådde majoritet i riksdagen och därför sköts beslutet upp till efter valet. I detta sammanhang underströk Thüring återigen vikten av ett tydligt folkligt stöd för nedrustning – här rent konkret i form av underlag för en socialdemokratisk majoritetsregering.⁷⁰⁷

Organisering av kvinnor och förbättring av kvinnors levnadsvillkor

I början av 1924 års riksdag publicerade *Aftonbladet* intervjuer med några av de kvinnliga ledamöterna. Bertha Wellin tyckte att stämningen var god, även om hon gärna hade velat ha sällskap av fler kvinnor i det egna partiet. Agda Östlund sade sig också ha blivit bra bemött personligen, men talade samtidigt om kvardröjande fördomar mot kvinnor i politiken. Nelly Thüring var inne på samma spår och gav lite mer explicit uttryck för sin frustration:

Vi äro för få kvinnor här ännu för att egentligen betyda någonting alls. Men vi äro i alla fall här, och vår uppgift är att bryta mark och bereda väg för dem, som skola komma efter oss. Vi få vänja männen vid att se kvinnor här, det är alltsammans. Och de äro snart vana. [...] En kvinna, som intresserar sig för poli-

tik, hon anses helt enkelt inte som en kvinna. Men naturligtvis inte som "mannen likvärdig" heller. Och man måste tolerera allt. Inte sant, den erfarenheten får lite var' göra!⁷⁰⁸

Även om de kvinnliga ledamöterna framför allt samarbetade med sina partikamrater, förekom det att de agerade tillsammans i frågor som rörde kvinnor och barns levnadsvillkor. Under sin första riksdag hade de framgångsrikt försvarat ett dyrtidstillägg för barnmorskor.⁷⁰⁹ Vid 1924 års riksdag krävde de gemensamt att mödravården skulle förbättras. Kerstin Hesselgren lämnade in en motion om "bättre vård i vissa fall åt barnsängskvinnor och nyfödda barn" och alla de fyra kvinnliga ledamöterna av andra kammaren undertecknade en likadan motion. Den behandlades först i första kammaren, där Hesselgren lyckades vinna gehör för kravet om att utreda frågan trots att det ansvariga utskottet hade avstyrkt detta. När frågan togs upp i andra kammaren röstades motionen dock ned efter kort debatt. Efter ny utskottsbehandling kom den upp på dagordningen igen och då blev debatten mer omfattande, men motionen avslogs till slut ändå.⁷¹⁰ Nelly Thüring gjorde ett inlägg som är karaktäristiskt för hennes otålighet och vilja till snar förändring. Under debatten hade det hävdats att om bara bostadsförhållandena blev bättre så skulle det inte finnas samma behov av vårdinrättningar för nyförlösta. Behovet av fler och bättre bostäder kunde Thüring visserligen instämma i – den frågan hade hon tagit upp i flera andra sammanhang – men det skulle enligt henne dröja alltför länge innan situationen förbättrats tillräckligt. Tusentals liv behövde räddas innan dess.⁷¹¹

Närmast samarbete hade Nelly Thüring med Agda Östlund. Ett exempel på en fråga som länge hade förts fram av de socialdemokratiska kvinnorna, men även andra kvinnoorganisationer, var understöd till änkor och deras barn. Den 8 april 1924 arrangerade de socialdemokratiska kvinnorna ett öppet möte om förslaget till ny barnavårdslag, med inledning av barnavårdsmannen Sigrid Lundin.⁷¹² Kort därefter lade Agda Östlund, tillsammans med Nelly Thüring och partikamraterna Bernhard Eriksson och Viktor Öhman, en motion om att barnavårdsnämnderna skulle få möjlighet att ge ekonomiskt stöd till både ankors barn och ensamstående mödrars

barn. Detta hade ursprungligen funnits med i Fattigvårdskommitténs förslag men tagits bort i högerregeringens proposition. Målet var att fattiga mödrar i högre utsträckning skulle kunna behålla barnen hemma hos sig i stället för att de skulle bli utackorderade.⁷¹³ Förslagen om ersättning via barnavårdsnämnderna avslogs dock med hänvisning till att det skulle bli för dyrt. Den enda delen av motionen som antogs var att frågan om ersättning till änkors barn skulle utredas. Anna Lindhagen, som hade varit sakkunnig i kommittén, uttryckte sin frustration över utfallet och uppmanade till att fortsätta bilda opinion medan utredningen pågick.⁷¹⁴

Nedrustningsvalet

Parallellt med riksdagsarbetet startade Nelly Thüring våren 1924 en ny fotoateljé på Södermalm i Stockholm, tillsammans med sin dotter.⁷¹⁵ Av de återkommande annonserna i *Morgonbris* framgår att hon utöver att erbjuda porträtt tagna i ateljén också fotograferade grupper utomhus, till exempel vid bröllop.⁷¹⁶ Även om riksdagen avslutades i juni fortsatte det politiska arbetet under sommaren, för i september skulle det hållas val till andra kammaren. Mandatperioden var vanligtvis fyra år, men eftersom valet 1921 hade varit ett extra val var det dags för ordinarie val redan efter tre år. Vid denna tid var allmänhetens förtroende för de politiska partierna lågt – i och med ”vågmästarparlamentarismen” hade ministärerna avlöst varandra i hög takt.⁷¹⁷

Det socialdemokratiska kvinnoförbundet samlades till kongress i Stockholm 3–5 juni 1924, och här diskuterades på nytt kvinnornas ställning inom partiet. Sigrid Lundin tyckte att männen inte verkade så ”förtjusta” över att kvinnor var verksamma i politiken och påpekade att man inte tog så mycket hänsyn till de två socialdemokratiska kvinnorna i riksdagen.⁷¹⁸ Rickard Sandler, som representerade partiledningen, talade i sin inledning om att cirka 20 000 kvinnliga medlemmar tillhörde SAP.⁷¹⁹ Bara ungefär en fjärdedel av dessa var medlemmar i förbundet.⁷²⁰ Det hade väckts ett förslag om att minska partiavgiften för kvinnoklubbarnas medlemmar, som ju betalade dubbelt. Kongressen röstade emot detta förslag i ”kontingentfrå-

gan”, med hänvisning till att en sänkning skulle innebära minskat inflytande för kvinnorna i arbetarekommunerna. Kongressombuden avvisade också tanken på ett eventuellt kvinnoparti som en väg till ökat inflytande för socialdemokratiska kvinnor.⁷²¹ Nelly Thüring medverkade inte som ombud, utan som inbjuden gäst.⁷²² Hon valdes också in i förbundsstyrelsen, tillsammans med Signe Vessman, Anna Svensson, Agda Östlund, Amanda Frösell, Anna Lindhagen och Anna Johansson-Visborg.⁷²³

Valet 1924 har kallats för ”nedrustningsvalet” eftersom krav på minskade försvarsutgifter stod i fokus. Det fanns en stor tilltro till en fredlig utveckling och nedrustning förespråkades – om än i olika grad – av både de frisinnade, SAP och kommunisterna, som i augusti splittrades i två falanger: ”kilbomarna” ledda av Karl Kilbom och ”höglundarna” som följde Zeth Höglund då han blev utesluten ur SKP. Nationernas Förbund, som bidrog till förhoppningarna om fred, skulle hålla sin årliga generalförsamling i september. I slutet av augusti åkte Hjalmar Branting och Eliel Löfgren, ledaren för Sveriges Liberala parti, till Genève, vilket innebar att de inte kunde göra så många framträdanden i valrörelsen.⁷²⁴

I en artikel i *Morgonbris* uppmanade Nelly Thüring till aktivt deltagande i valkampanjen, i minst lika skarpa ordalag som tidigare. Under rubriken ”Ha kvinnorna några särskilda intressen vid riksdagsvalet?” kontrasterade hon ”det-bryr-jag-mig-inte-om-skaran” mot kvinnor som var engagerade i kvinnoförbundet. De senare kallade hon ”eliten av de socialistiskt tänkande kvinnorna”, som hade ett ”drygt och ansvarstungt arbete med att väcka upp alla de likgiltiga, slöa och okunniga 56 % arbetarekvinnor, som skolkade förra valet”. När det gällde politikens innehåll argumenterade hon för att partiets många reformkrav i allmänhet var angelägna för kvinnorna, men pekade också ut några särskilda frågor som kvinnor förstod bättre och menade att det därför vore angeläget att öka kvinnorepresentationen:

Utom dessa större krav ha vi kvinnor en hel del önskemål, som kanske endast vi kunna riktigt uppskatta. Därför gäller det inte bara att rösta med partiet utan även rösta in kvinnor till detta

parti. I flera län ha våra kvinnor satts upp på valbara platser, om kvinnorna möta upp vid valurnorna. Så i Skåne, Halland, Stockholms och Uppsala län m. fl. Det bör alltså vara en hederssak för oss att trygga dessa kvinnors inval.⁷²⁵

I Thürings egen valkrets blev det strid om nomineringarna, men till skillnad från 1921 rörde det sig inte om hennes placering utan om listans första plats. Emil Kristensson hade suttit i riksdagen under flera mandatperioder och stått överst på kandidatlistan till andra kammaren inför 1921 års val. Nu fanns det ett förslag om att flytta Ernst Wigforss från första kammaren till den andra, och då sätta honom som första namn i stället för Kristensson. Det blev därmed debatt mellan dem som ifrågasatte Kristensson, bland annat för att han inte var absolutist, och dem som menade att Wigforss med sin akademiska skolning trots allt passade bättre i första kammaren.⁷²⁶ Kandidatlistans översta fem namn blev slutligen desamma som inför valet 1921, det vill säga med Nelly Thüring på femte plats.⁷²⁷ Eftersom SAP fick lika många mandat som 1921 i Göteborgs stads valkrets blev hon omvald. Detsamma gällde Agda Östlund, men förhoppningarna om fler kvinnliga socialdemokratiska ledamöter kom på skam. Trots att ytterligare tolv kvinnliga kandidater fanns på valsedlarna runt om i landet valdes inga mer än Thüring och Östlund in.⁷²⁸

Valresultatet innebar inte majoritet för något parti. SAP fick 104 mandat, högern 65, de frisinnade 29, bondeförbundet 23, liberalerna 4, kilbomskommunisterna 4 och höglundskommunisterna 1.⁷²⁹ Det var inte självklart att Ernst Tryggers regering skulle avgå och omfattande förhandlingar fördes. Först den 18 oktober 1924 kunde Hjalmar Branting presentera sin tredje regering. Den blev inte långvarig, för Branting var sjuk och drog sig tillbaka. Även hans givna efterträdare F. V. Thorsson hade sviktande hälsa. I stället tog Rickard Sandler över som statsminister i slutet av januari 1925.⁷³⁰